

# HISTORIOGRĀFIJA PAR RĪGAS PILSĒTAS IZBŪVI LAIKA POSMĀ NO 19. GS. OTRĀS PUSES LĪDZ 1914. GADAM

*Guntis Vāveris*

Mg. hist., Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva Fondu analītikas un uzziņu sistēmas nodaļas galvenais arhivārs.

Zinātniskās intereses: organizētas atturības kustības darbības virzieni Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņās (1889–1914).

E-pasts: guntis.vaveris@arhivi.gov.lv

Rīgas pilsēt būvniecības vēsturē nozīmīgs ir posms no 19. gs. otrās puses līdz Pirmajam pasaules karam. Tas bija laiks, kad Rīga sāka strauji iegūt tās telpiskās un arhitektoniskās sejas aprises, kādas tai raksturīgas arī šodien. Rīgas izbūves cēloņi, norise un rezultāti atspoguļo konkrētā laikmeta sociālos, kultūras un ekonomiskos procesus. Dažādos Latvijas vēstures posmos autori ir devuši savu vērtējumu un centušies rast skaidrojumus pārmaiņām pilsētas telpā. Raksta mērķis ir iezīmēt, kā dažādos laika posmos (no 20. gs. 20. gadiem līdz mūsdienām) konkrēti speciālisti, vēsturnieki, arhitekti, mākslas zinātnieki vērtējuši Rīgas pilsētas izbūvi no 19. gs. otrās puses līdz 1914. gadam. Autoru vērtējumi veidojušies, gan izrietot no viņu profesionālās nodarbes, gan arī no attiecīgā laikmeta ideoloģiskām prasībām.

*Atslēgas vārdi:* Rīgas izbūve, arhitektūras stili, pilsētas vide, estētiskie un sociālekonomiskie kritēriji.

Mūsdienā Latvijas sabiedrībā plaši pazīstams ir teiciens, ka Rīga nekad nebūs gatava. Tāds iespaids noteikti varēja rasties tām laikabiedru paaudzēm, kuras kopš Vecrīgas nocietinājumu nojaukšanas līdz Pirmajam pasaules karam piedzīvoja pilsētas telpisku izplešanos platuma un augstuma dimensijās. Rīgas izbūves vēsture šajā laika posmā ietver daudz laikmetīgu izaicinājumu, iespaidu, attieksmju, īsi sakot, sabiedriska rakstura norišu kopumu. Tas ir laiks, kad Rīga

izaug par modernu industriālu un daudznacionāli telpiski sadalītu lielpilsētu.<sup>1</sup> Tas arīdžan ir laiks, kad pilsētā notiek sociāla un ekonomiska rakstura pārmaiņas, kas atspoguļojas arī tās izbūves vēsturē. 21. gs. sākumā Rīga piedzīvoja būvniecības un nekustamā īpašuma tirdzniecības bumu, un līdzīgs bums Rīgā bija novērojams kopš 19. gs. otrās puses, ar strauju kāpinājumu tieši 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, kad Rīga līdz Pirmajam pasaules karam faktiski bija viens liels būvlaukums. Šajā laikā Rīga ieguva tās pilsētas telpiskās un arhitektoniskās sejas aprises, kādas tai raksturīgas arī šodien. Šis dinamiskais periods ir saistījis pētnieku uzmanību dažādos laikos. Publikāciju autori – vēsturnieki, mākslas zinātnieki, arhitekti pauduši dažādus vērtējumus un viedokļus par šo būtisko laikmetu Rīgas pilsētībūvniecības vēsturē. Autori centušies atbildēt uz jautājumu, ko sevī idejiski un praktiski ietver pilsētas izbūve. Vai tas ir galarezultāts, virzītājspēks, rādītājs sabiedrības kopējai attīstībai noteiktā laikmetā?

Raksta mērķis nav mēģināt atbildēt uz šo fundamentālo jautājumu, kas viena raksta ietvaros nemaz nav iespējams. Tā mērķis ir iezīmēt konkrētu speciālistu – vēsturnieku, mākslas un arhitektūras pētnieku viedokli un vadlīnijas skaidrojumiem un vērtējumiem par Rīgas pilsētas izbūvi no 19. gs. otrās puses līdz 1914. gadam, kas pausti dažādos vēstures posmos – no 20. gs. 20. gadiem līdz mūsdienām. Līdz šim autoru paustajiem viedokļiem un vērtējumiem nav bijusi pievērsta uzmanība kā izpētes objektam zinātniskās publikācijās. Citviet Eiropā pilsētībūvniecība raksta hronoloģiskos ietvaros kā izpētes objekts saistās kontekstā ar modernās sabiedrības (tostarp arī modernās pilsētas) veidošanos. Līdz ar to uzmanību šim posmam pievērsuši arī dažādu nozaru pētnieki par dažādiem ar pilsētībūvniecību saistītiem jautājumiem, tostarp arī historiogrāfijas aspektā. Rietumu zemēs pilsētībūvniecības vēsture ir bijis aktuāls starpdisciplinārs izpētes objekts, kas pētniekiem nereti liek uzdot jautājumu: kam tad vairāk pieder pilsētas izbūves izpēte – mākslas vēsturei (estētika) vai arhitektūras vēsturei (tehniskie risinājumi)? Arhitektūras vēsturnieks Ēriks Fernē (*Ferne*, dz. 1939) uzskata, ka šo abu jomu pētniekiem, sastopoties vienā izpētes teritorijā (pilsētībūvniecības izpētes laukā), nav tiesību uz universālu patiesību, bet

jāakceptē citu pētnieku darbošanās un to paustais viedoklis par to, kādi jautājumi pilsēt būvniecības izpētē būtu jāizvirza priekšplānā.<sup>2</sup>

Pārskatāmības labad raksts hronoloģiski iedalīts trijos vēstures posmos, kad attiecīgā perioda eksperti devuši savu skaidrojumu un vērtējumu par Rīgas izbūvi no 19. gs. otrās puses līdz 1914. gadam: Latvijas Republikas starpkaru periods, padomju okupācijas laiks un laiks pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas. Starpkaru perioda vērtējumus pārstāv tā laika redzamākie speciālisti – arhitekti Jānis Alksnis (1869–1939), Pauls Kampe (1885–1960), Pauls Kundziņš (1888–1983) un vēsturnieks Heinrihs Gerhards Pīrangs (*Pirang*, 1876–1936), kuri bija arīdzan laikabiedri arhitektoniskām pārmaiņām pilsētā. Padomju okupācijas laiku pārstāv arhitekti, kuri rakstījuši par arhitektūras vēsturi un teoriju, – Jānis Krastiņš (dz. 1943) un Jānis Lejnieks (dz. 1951), vēsturnieks Jānis Skolis (1909–1979) un mākslas zinātnieks Jurijs Vasiļjevs (1928–1993). Šo autoru viedokļi pausti dažāda rakstura un dažādai mērķauditorijai sagatavotajos izdevumos. Pēc valsts neatkarības atgūšanas kopš 20. gs. 90. gadu sākuma Rīgas izbūves jautājumiem 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā savos pētījumos uzmanību pievērsuši un vērtējumu snieguši vairāki autori – jau minētie J. Krastiņš un J. Lejnieks, mākslas zinātniece Daina Lāce (dz. 1970), arhitekti Irēna Bākule (1945–2013) un Arnis Sikсна (dz. 1938) un vēsturniece Aiga Kalniņa. Minētie autori ir redzamākie attiecīgā posma pētnieki, kas savā pētnieciskajā darbā pievērsušies Rīgas izbūves vēstures jautājumiem un kuru viedokļi publicēti gan akadēmiska rakstura izdevumos, gan arī izdevumos sabiedrības izglītošanai kopumā.

## STARPKARU PERIODA AUTORU VĒRTĒJUMI,

### 20. GS. 20.–30. GADI

Starpkaru periodā viedokli un vērtējumu par Rīgas izbūvi veidoja tie speciālisti, kuri paši bija liecinieki pilsētas milzu pārvērtībām. Autori, galvenokārt balstoties uz arhitektūras stilu kā kritēriju, Rīgas izbūvi iedalīja divos posmos: 1) no Rīgas pilsētas nocietinājumu nojaukšanas līdz aptuveni 19. gs. beigām. Tas bija laiks, kad jaunu ēku būvniecībā dominēja historicisms ar daudzo

vēsturisko arhitektūras stilu – romānikas, gotikas utt. iezīmju adaptācijām; 2) laika posms no 19. gs. beigām līdz 1914. gadam, kad ēku būvniecības praksē dominēja jūgendstils un tam sekojošais neoklasicisms.

Autori ir pauduši atšķirīgu attieksmi par katru no šiem posmiem. P. Kundziņš raksta, ka Rīgas arhitektūra 19. gs. otrajā pusē bijusi tehniski bagāta, bet mākslinieciski nabaga, pilna ar atdarinājumiem.<sup>3</sup> Tādā veidā tika norādīts, ka vietējo arhitektu (galvenokārt latviešu) tehniskās prasmes historisma stila ietekmē palikušas ēnā. Proti, vēsturisko stilu atdarinājums netika uztverts kā kaut kas oriģināls – kā arhitektūrā vēl nebijis izpausmes veids, kur oriģinalitāte slēpjas jaunu formu meklējumos. Arhitekts P. Kampe uzsvēra, ka “bulvāru namu arhitektoniskais apstrādājums ir akadēmiski garlaicīgs”, bet posmu līdz 1914. gadam raksturoja kā mazāk apmierinošu. Piemēram, raksturojot jūgendstila arhitektūru, tika norādīts uz atsevišķiem ēku fasādes elementiem (dekoratīviem tornīšiem ēku stūros), kas veidoti “bez jebkādas praktiskas vai mākslinieciskas nozīmes”.<sup>4</sup> H. Pīrangs norādīja uz nepārdomātiem apbūves sablīvējumiem, laukumu un apstādījumu trūkumu aiz bulvāru loka, kā rezultātā veidojās “kailā un garlaicīgā aina”.<sup>5</sup> Asi tiek kritizēta jūgendstila arhitektūra, uzsverot, ka tās mūžs nav ilgs, bet tā paspēj par “upuri” pataisīt Alberta ielu.<sup>6</sup> Tomēr, kā konstatē H. Pīrangs, šī stila pozitīvais pienesums ir “slāvisko atdarinājumu pārtraukšana [...], nolīdzinot ceļu modernai mākslai”.<sup>7</sup> Arhitekts J. Alksnis negatīvi vērtēja izbūvi kopumā, uzskatot, ka “straujā pilsētas pieaugšana un izbūve pēdējos gadu desmitus [...] ir notikusi gandrīz haotiski, bez tālredzīga, racionāla, modernai lielpilsētai piemērota apbūves plāna”.<sup>8</sup> Kādreizējās Pēterburgas un Maskavas priekšpilsētas “sastāv no cieši kopā sablīvētām daudzstāvu īres kazarmām, un dzīves apstākļi pilsētā kļuva arvien nehygiēniskāki, neskatoties uz modernām labierīcībām, kā ūdensvads un kanalizācija”.<sup>9</sup> Tomēr pārmaiņas pilsētas izskatā tiek atzītas par vispārēju laikmeta parādību, ko ietekmē līdzīgi procesi citviet Eiropas pilsētās. H. Pīrangs uzsver, ka priekšpilsētu arhitektūru ietekmējusi “atkarība no Vācijas un Krievijas, kuras dēļ nevar mūsu priekšpilsētu arhitektūru saukt par bēdīgu vai smieklīgu, jo tāda pati tā ir citās pilsētās”.<sup>10</sup>

Atzinīgi tiek vērtētas jaunas idejas, kas vispārēja zinātnes un tehnikas progresa laikā sekmēja pārmaiņas pilsētas telpā. Piemēram, Rīgas mēra Džordža Armitsteda (*Armitstead*, 1847–1912) laikā aizsāktā pilsētas infrastruktūras attīstīšana un Dārzu pilsētas koncepcijas realizācija ar Mežaparka apbūves izveidi ainavu arhitekta, Rīgas parku un dārzu direktora Georga Frīdriha Ferdinanda Kūfalta (*Kuphaldt*, 1853–1938) vadībā. Tas viss sekmēja “jaunlaiku prasību ievērošanu pilsētas apbūvē”,<sup>11</sup> tomēr autori uzsvēra, ka jauno ideju vēsmas nav tikušas izmantotas pilnvērtīgi. Tādēļ H. Pirangs norādīja, ka nākamai arhitektu paaudzei jā rūpējas, lai Rīga iegūtu “izkoptu stila raksturu un tādā kārtā izpirktu “tēvu grēkus””.<sup>12</sup> Savukārt J. Alksnis kā baisāko pilsētas ainavas elementu nosauca augstos daudzstāvu īres namus jeb “debesskrāpjus, kas bojā pilsētas izskatu arī estētiskā ziņā”.<sup>13</sup> Galvenie atbildīgie, pēc J. Alksņa domām, bija pilsētas pārvaldes ierēdņi, kam bijusi ļoti minimāla saprašana par komunāliem jautājumiem.<sup>14</sup> Tādā veidā tika akcentēts, ka Rīgas izbūves rezultāti līdz 1914. gadam nebūt neiezīmē kādu noslēguma fāzi, bet gan ir tikai sākums pilsētas tālākai attīstībai. P. Kampe uzsvēra, ka bulvāru apbūve ir “gatavi noslēgta, kamēr priekšpilsētā augsto namu celtniecība ir tikai sākusies”.<sup>15</sup>

Par spīti kritikai, atzinīgi publikācijās tiek raksturota un vērtēta pirmā latviešu profesionālā arhitekta Jāņa Frīdriha Baumaņa (1834–1891) darbība. K. Kundziņš norāda, ka, kaut arī J. F. Baumaņa celtās ēkas “no higiēnas un tehnisko labierīcību līmeņa ir vērtētas kā neatbilstošas šodienas prasībām, tomēr tās ir sava laika moderns būvmākslas paraugs”.<sup>16</sup> Ar savu veikumu viņš Rīgai piešķīris “jaunu arhitektonisku seju un izteiksmi, apjožot jaunās ielas un apstādījumus ap Vecrīgas drūmo celtņu jūkli cēli izkārtotām un bagāti veidotām namu rindām,<sup>17</sup> [...] un sakļaut savas jaunceltnes nepārtrauktās virknēs, sasniedzot tām viengabala noskaņotu monumentālu kopiespaidu.”<sup>18</sup>

J. F. Baumaņa veikums un personība neapšaubāmi bija paraugs, pēc kā tiekties. Iespējams, ka P. Kundziņa raksts nacistu okupācijas laikā, kurā uzsvērtas J. F. Baumaņa darbaspējas, centība un tiekšanās pēc ideāla, par spīti grūtībām un šķēršļiem dzīvē, bija ne tikai atskats uz arhitekta profesionālo veikumu, bet arī

aicinājums laikā, kad zaudēta valstiskā neatkarība, smelties spēkus no šī piemēra.

Kopumā autori starpkaru periodā (pieskaitot arī Otrā pasaules kara laikā pausto P. Kundziņa vērtējumu) Rīgas izbūvi vērtē kā strauju, uz pagātnes pieredzes fona, ļoti dinamisku, iezīmējot jaunu laikmetu pilsētas vēsturē. Tomēr vērtējumu priekšplānā dominē skatījums vai nu no estētiskā viedokļa (historisma kā vēsturiskos arhitektūras stilus kopējoša virziena kritisks vērtējums), vai arī no pilsētas telpas attīstības konceptuālā skatu punkta, norādot uz nepabeigtību, skaidra pilsētas izbūves plāna trūkumu, kas ir pamatā autoru izteiktajām iebildēm par Rīgas pilsētvides sanitāri higiēnisko un estētisko aspektu kvalitāti. Iespējams, ka šie autori kā jau laikabiedri nevarēja domāt citādi, proti, raudzīties uz šo Rīgas pilsētībūvniecības posmu kā teorētiski, kas spētu pacelties ārpus profesionālās iekdienas un laikmeta prasībām.

## LATVIJAS PSR LAIKA AUTORU VĒRTĒJUMI, 20. GS. 40.–80. GADI

Padomju okupācijas gados Rīgas arhitektūras vēsturei veltīto publikāciju autori zināmā mērā turpināja starpkaru perioda autoru iezīmēto dalījumu divos posmos, saglabājot tos pašus hronoloģiskos ietvarus. Pirmajā posmā jeb līdz 19. gs. beigām “ap vecpilsētu izveidojās jauns centrs, kas kopējā pilsētas telpiskajā un plānojuma struktūrā izcēlās ar plašiem apstādījumiem un harmonisku, viengabalainu apbūvi”.<sup>19</sup> Savukārt pēc 1890. gada sācies celtniecības “bums” namīpašnieku peļņas kāres rezultātā, iespaidojot ēku kvalitāti.<sup>20</sup> Vairums jauno ēku pilsētā tika celts arvien pieaugošā pilsētas iedzīvotāju skaita vajadzībām, un līdz ar to Rīgā veidojās dzīvojamo ēku tips, kura rašanos padomju laika autori saistīja ar kapitālistisko ražošanas attiecību veidošanos.<sup>21</sup> Tātad izbūves pamatā ir noteikti sociālekonomiskās attīstības kritēriji. Šķiru pretrunu kontekstā tika raksturota un skaidrota atsevišķu historisma stilu izvēle. Piemēram, Rīgas Lielās un Mazās ģildes namu arhitektoniskajā izveidojumā saskaņā ar J. Krastiņa viedokli uzskatāmi izpaužas “Baltijas vāciešiem raksturīgais konservatīvisms, kas saliedēja viņus vienotā ierindā

viduslaiku tikumu un lēmumu sardzē<sup>22</sup> Lielās ģildes ēkas pārbūvei neogotiku vācbaltieši izvēlējušies tāpēc, ka gotika kā viduslaiku arhitektūras stils vislabāk piestāvēja viduslaiku pilsētas ainavai.<sup>23</sup>

Konkrēta vēsturiskā arhitektūras stila formu lietošana historismā kā noteiktu vērtību simbols bija pamatota, un arhitekti izvēlējās tādu stilu, kurš vairāk atbilda priekšstatam par konkrētas ēkas saturu.<sup>24</sup> Citu autoru iepriekš kritizēto historismu jeb padomju laikā lietoto apzīmējumu šim arhitektūras stilam – eklektismu J. Krastiņš reabilitē, uzsverot bulvāru loka lielisko ansambli, kā arī to, ka eklektisma laikmets ļāvis saglabāt Vecrīgas apbūvē viduslaiku pilsētas raksturu un noskaņu.<sup>25</sup> Jau 20. gs. 80. gadu sākumā arhitekts Pēteris Blūms (dz. 1949) rakstīja: “Redzu nākotni. Rīgas nomalēs daudz jaunu, skaistu namu [...] Jauno namu vidū – mūžvecu koku ieskauda ēka ar nosūnojušu kārniņu jumtu.”<sup>26</sup> Tādējādi P. Blūms pievērta uzmanību Rīgas koka arhitektūrai kā vērtībai, kuru, neskatoties uz aktuālām pilsēt būvniecības prasībām, ir nepieciešams saglabāt. 20. gs. 80. gadu beigās tiek pozitīvi raksturota stilistisko iezīmju parādīšanās koka arhitektūrā, fasādēm iegūstot “modernāku ietērpu”,<sup>27</sup> līdz ar to koka arhitektūras galvenajam izejmateriālam tiek noņemts šķiriskais kritērijs, saskatot koka arhitektūrā kaut ko vairāk par koka būdelēm.

Atsevišķs viedoklis, galvenokārt J. Krastiņa skatījumā, ir par jūgendstilu. Pretēji starpkaru periodam jūgendstila esamība Rīgas izbūvē tiek reanimēta, paskaidrojot tā dziļāko jēgu un nozīmi. Proti, jūgendstila labākajos darbos “celtņu konstruktīvā izvietojuma, būvmateriālu, arhitektoniskā veidola un dekora mijiedarbība sasniedz sintēzes līmeni.”<sup>28</sup> Pēc J. Krastiņa domām, “kritiķi nespēja redzēt, ka jūgendstils piedāvā principiāli jaunu pieeju celtņu telpiskās struktūras, būvapjomu un atsevišķu elementu izveidei.”<sup>29</sup> Tāpat šis stils deva “daudziem arhitektiem radošu ierosmi jauniem meklējumiem un palīdzēja atbrīvoties no retrospektīvisma žņaugiem.”<sup>30</sup> Jūgendstila iespaidā arhitekti radīja ēkas ar izteiksmīgu māksliniecisku vērtību.<sup>31</sup> Šīs ēkas funkcionāli tika vērtētas kā augstvērtīgākas nekā historisma stilā celtās ēkas. Zināmā mērā tika pasvītrots, ka jūgendstils kalpoja kā starpposms starp vēsturiskām tradīcijām un mūsdienu prasībām. Šajā sakarā J. Krastiņš raksta, ka līdz ar jūgendstilu “rodas sekciju

tipa dzīvojamās ēkas, kuru plānojums tuvojas mūsdienu masveidā būvētajām tipveida ēkām”<sup>32</sup>

Viens no aspektiem, kas ļāva autoriem kritiski skatīties uz Rīgas izbūves rezultātiem, bija pilsētas izbūves plāna trūkums (ar ielu tīkla, ēku un iestāžu zonējumu, sanitārām un higiēnas prasībām u.c.). Uzsvērtā atbildīgo personu – pilsētas vadītāju, ierēdņu nespēja šādu plānu izstrādāt, kur kā būtisks tiek akcentēts šķiriska rakstura iemesls, proti, pilsētas pārvaldē iesaistīto vietējo rūpnieku intereses.<sup>33</sup> Tā rezultātā, kā norāda J. Krastiņš, Rīgā arvien akūtākas kļuva “tipiskas kapitālistisko lielpilsētu problēmas – haotiska apbūve, pārapsūdzotība, neapmierinošie dzīvokļu sanitārie apstākļi arī pilsētas centrā”.<sup>34</sup> Tomēr tas pats autors vēlākās publikācijās atzīst, ka Rīgas būvnoteikumos atspoguļojās sava laika pilsētībniecības zinātnes jaunākās atziņas un ka, pateicoties tam, 19. gs. otrās puses un 20. gs. sākuma apbūve telpiski bija izteikti viengabalaina. Rīgas centrs ārpus bijušajiem nocietinājumu vaļņiem tieši tad ieguva pašreizējo raksturu. Ne tikai vēsturiskās, bet arī arhitektoniski mākslinieciskās vērtības ziņā to var likt vienos svaru kausos ar unikālo Vecrīgas ansambli.<sup>35</sup> Šādus akcentus noteica publikācijas raksturs, kas pirmajā gadījumā pieprasīja uzsvērt sociālekonomiskus kritērijus, bet otrajā gadījumā, publikācijai topot jau maigākos padomju ideoloģijas režīma apstākļos, vairāk pievērsties estētiskiem kritērijiem, apskatot izbūves rezultātus kā mākslas darbus un paraugus.

Rīgas kā modernas 19. gs. lielpilsētas izbūves aizsākumi līdz ar Johana Daniela Felsko (1813–1902) un Oto Dīces (1833–1890) izstrādāto Rīgas pilsētas aizsargmūru, nocietinājumu vaļņu nojaukšanu un bulvāru loka apbūves projektu tika vērtēti atbilstoši laikmeta ideoloģijas prasībām. Iestājoties t.s. nākamajai formācijai, iepriekšējās formācijas palieku (piemēram, viduslaiku nocietinājumu elementu) iznīcināšana bija dabisks process. Tomēr, viltīgi atsaucoties uz laikabiedru teikto 19. gs. vidū, tika oponenti pastāvošajam ideoloģijas viedoklim, norādot, ka “daži vecās Rīgas elementi, piemēram, Kārļa vārti, varētu būt bijuši saglabājami, tādā veidā mums būtu kaut kas līdzīgs kā Sendenī vai Senmartēnai Parīzē”.<sup>36</sup> Saskaņā ar padomju historiogrāfijas pieņemto vēstures periodizāciju



būvniecība Rīgā 19. gs. vidū un otrajā pusē iezīmēja t.s. sociālekonomisko formāciju maiņu no feodālisma uz kapitālismu, kas attīstības gaitā radīja sociālas pretrunas pilsētas telpas turpmākā attīstībā. Proti, pārmaiņas sekmēja tādas vides izveidi, kas saistīta “ar privātas iniciatīvas dominēšanu, dzīvojamo teritoriju piesārņošanu, rūpniecības uzņēmumiem un aristokrātiskā centra pretstatīšanu strādnieku nomalēm”.<sup>37</sup> Mākslas zinātnieks J. Vasiļjevs gan uzsvēra, ka uz citu modernu 19. gs. lielpilsētu fona Rīgas izbūve ir skaists izņēmums un tās rezultāti ir mākslinieciski un arhitektoniski vērtīgi.<sup>38</sup>

Pretēji H. Pīranga viedoklim par izbūves smieklīgumu un atdarinājumu padomju laika autori centās uzsvērt ar Rīgas izbūvi saistītus novatoriskus aspektus. Piemēram, J. Lejnīeks akcentēja J. D. Felsko un O. Dīces projekta oriģinalitāti gan uz Eiropas fona (apsteidzot līdzīga plāna izstrādi Vīnē), gan kanālu kā unikālu galveno kompozīcijas akcentu.<sup>39</sup> Eiropas kontekstā, neskatoties uz dažādām iebildēm, salīdzinot ar “analogiskiem tālaika pasākumiem citās Rietumeiropas pilsētās, [Rīgas] rekonstrukcija izceļas ar kompleksu raksturu un konsekventu vienotas pilsētībūvniecības idejas realizāciju”.<sup>40</sup> J. Vasiļjevs norādīja, ka, no vienas puses, pilsētas arhitektoniskā seja veidojās vācbaltiešu vēlmē uzsvērt savu piederību pie Rietumeiropas kultūras, to atspoguļojot tobrīd Eiropā valdošā historisma stila arhitektūrā, bet, no otras puses, J. Vasiļjevs uzsvēra, ka tieši latviešu arhitekti bija tie, kuri augošās nacionālās pašapziņas un tehnisko zināšanu iespaidā mēģināja veidot savu nacionālo stilu arhitektūrā.<sup>41</sup> Līdzās sociālekonomiskiem aspektiem nacionālā stila meklējumi 20. gs. sākumā Rīgu bija izveidojuši par arhitektūras eksperimentu laboratoriju.<sup>42</sup> Nenoliedzami Rīgas pilsētībūvniecību ietekmēja līdzīgas norises Eiropā, bet novatorisku aspektu pamatā ir nacionālais faktors – vēlme atklāt vai radīt savu arhitektonisku izpausmes veidu. Tādējādi J. Vasiļjevs lieliski ilustrēja laikmeta vēsturisko kontekstu, raksturojot plašākā kontekstā izbūves sociālo, ekonomisko un politisko vidi, bet vienlaikus nepārkāpjot padomju ideoloģijas ietvarus.

Atšķirībā no starpkaru perioda autoriem kā būtisks sociāls kritērijs Rīgas izbūves gaitas vērtējumam tiek uzsvērtas pilsētas strādniecības un t.s. buržuāzijas dzīves telpas un tās apstākļu pretrunas.

Tiek pasvītrots kontrasts gan starp mūra īres namu dzīvokļiem un koka ēkām priekšpilsētās, kuras tiek vērtētas kā vienkāršas barakas bez jebkādam labierīcībām, gan arī izbūves rezultātos – Rīgā 20. gs. sākumā 75% ēku bija koka ēkas,<sup>43</sup> tādā veidā akcentējot šķiriskās pretrunas pilsētā. Pilsētas centrs ar jauno apbūvi bijušajā t.s. Ārrīgas teritorijā, neskatoties uz tā izpildījuma kvalitātes iebildēm, vienmēr tika nostādīts pretstatā galvenokārt strādnieku apdzīvotajām pilsētas nomalēm. Bulvāru loka izbūves aspekti tika skaidroti, izejot no šķiriskiem principiem – “no vaļņiem atbrīvotajā teritorijā sāka celt namus ar lieliem dzīvokļiem buržuāzijas vajadzībām.”<sup>44</sup> Pilsētas telpiskā izplešanās Mežaparka kontekstā tika vērtēta kā progresīva un moderna, bet atšķirībā no starpkaru perioda vērtējumiem tika uzsvērts ass kontrasts ar tuvumā esošās Sarkandaugavas un Čiekurkalna koka apbūves raksturu.<sup>45</sup>

Pilsētas arhitektoniskās ainavas attīstībā sociālekonomiska rakstura kontrastus uzsvēra J. Skolis, pretstatā pilsētas centra apbūvei norādot uz “pilsētas nomaļu jaunuzcelto skursteņu dūmeņiem, ap kuriem īres namu šaurajos dzīvokļos un puspagraba telpās vai mazās koka mājiņas, bez kanalizācijas un ūdensvada mitinājās Rīgas strādnieku ģimenes”<sup>46</sup> Kopš 20. gs. 80. gadiem līdzās kritikai autori dod jau daudz mierīgāku raksturojumu – “20. gs. sākumā Rīga bija industriāla kapitālistiska lielpilsēta ar centrālajā daļā izbūvētām visām nepieciešamām, tā laika līmenim atbilstošām inženiertehniskām komunikācijām”<sup>47</sup> Kaut arī norādīts, ka nekad iepriekš Rīgā netika uzceltas tik daudzas neestētiskas, neveselīgas un slikti apgādātas ēkas,<sup>48</sup> tomēr šim vērtējumam piemīt nevis šķirisks, bet gan praktisks (izejot no reālās situācijas) raksturs. Pilsētai augot, jaunu teritoriju apbūvei izstrādāja lokālus plānojumus (piemēram, Grīziņkalnam, Čiekurkalnam, Bolderājai u.c.) un pakāpeniski priekšpilsētās notika koka apbūves nomaiņa ar daudzstāvu mūra ēkām.<sup>49</sup>

Runājot par apbūves sablīvēto raksturu priekšpilsētās jeb t.s. Ārrīgā, autori acimredzot kā nodevu laikmeta ideoloģijas prasībām savos vērtējumos izvēlējās uzsvērt ne tikai arhitektoniskus kritērijus (telpa, sanitārās prasības, ēku augstums, ielu tikls, arhitektūras stils), bet arī sociālekonomiskus kritērijus – namu īpašnieku vēlmi gūt peļņu, spekulējot ar nekustamo īpašumu. Tiek norādīts, ka

priekšpilsētu attīstība saistīta ar finanšu spekulācijām, ar vēlmi nopelnīt, nevis rūpēties par pilsētas proletariāta higiēnas un komforta prasībām.<sup>50</sup> Tikai 20. gs. 80. gadu beigās līdzās sociālekonomiskiem kritērijiem parādās sablīvētās apbūves saistība ar “estētiskiem un psiholoģiski emocionālas dabas jautājumiem”.<sup>51</sup> Tomēr jāatzīst, ka, pievēršoties sociālekonomiskajiem faktoriem, padomju laika autori paplašināja pilsētas izbūves izpētes tematisko loku. Turpretī starpkaru perioda autori uzmanību pievērsta vien arhitektūras stilistiskajiem un estētiskajiem aspektiem.

Arhitektu atstātais mantojums no tehniskā un estētiskā viedokļa tika vērtēts piesardzīgi, taču ar zināmu pietāti. J. Skolis norāda, ka arhitekts J. F. Baumanis ieviesa daudz tehnisku un konstruktīvu jauninājumu ēku celtniecībā.<sup>52</sup> J. Krastiņš uzsver: “Daudzās ēkas, ko J. F. Baumanis uzcēlis Rīgas bulvāros, nosaka pilsētvides noskaņu šajā ansamblī. J. D. Felsko bulvāriem radīja mugurkaulu, J. F. Baumanis – seju.”<sup>53</sup>

Kopumā Latvijas PSR laikā autoru izteiktos vērtējumus ietekmēja to pieskaņošana vai terminu pieslīpēšana komunistiskai ideoloģijai. Akcenti ekspertu vērtējumos par Rīgas uzbūvi ir mainījušies – sociālekonomiskos kritērijus pakāpeniski nomainīja mākslinieciskie kritēriji (tie neizzūd), ļaujot uz historismu un jūgendstilu skatīties no šī aspekta. Šajā posmā izbūves rezultāti jeb uzceltās ēkas līdztekus mākslas darbam kļūst arī par vēstures avotu – sociālekonomisku procesu atspoguļotāju. Tāpat padomju laikā paustos viedokļus par Rīgas izbūvi ietekmē konkrētās publikācijas raksturs. Proti, vai tā sagatavota lasīšanai arhitektūras un vēstures ekspertiem, pētniekiem, vai tā domāta sabiedrības izglītošanai, pasniedzot jau gatavu viedokli, kā tai būtu jāuztver un kā jāattiecas pret izbūves gaitu 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā.

## VIEDOKĻI UN VĒRTĒJUMI PĒC VALSTS NEATKARĪBAS ATGŪŠANAS, 1991. GADS – MŪSDIENAS

Pēc neatkarības atgūšanas arhitektūras vēstures speciālisti attiecās no padomju ideoloģijas vadlīnijām. Tika atzīts, ka Rīgas nociecinājumu nojaukšanas pamatā 19. gs. vidū nav nekādas ekonomisko

formāciju maiņas, bet gan vispārīgas tendences Eiropā, kad vairums pilsētu praktisku apsvērumu dēļ, domājot par pilsētas tālāku attīstību un esošo problēmu risināšanu, nojauc vecos aizsardzības nocietinājumus. Jāpiebilst gan, ka autoru viedokļos mainās vien procesu ideoloģiskie apzīmējumi, nevis pašu pilsētbūvniecības procesu cēloņi un būtība. Arhitektu I. Bākules un A. Siksnas vērtējumā – galvenā J. D. Felsko iecere bija apvienot divas līdz šim nošķirtas pilsētas daļas vienotā pilsētas organismā.<sup>54</sup> Abi autori ir pirmie, kas, galvenokārt balstoties uz kartogrāfiskajiem avotiem, raksturo pilsētas izbūves ieceres un galarezultātus, kā arī salīdzina tos ar citu Eiropas pilsētu (Hamburga, Vīne u.c.) izbūves rezultātiem. Mākslas vēsturniece D. Lāce savā pētījuma uz Rīgas izbūvi skatās caur tās galvenā projektētāja J. D. Felsko gūtajiem iespaidiem Rietumeiropā. Tas atspoguļojas viņa sagatavotajā Rīgas nocietinājumu nojaukšanas plānā (1856–1857), kur konsolidēti Eiropā 19. gs. vidū izplatītākie pilsētbūvnieciskie risinājumi.<sup>55</sup> Rīgas izbūve tiek parādīta Eiropas kontekstā, salīdzinot ar citu pilsētu, piemēram, Hamburgas piemēru, kur paredzēts saglabāt vēsturisko centru, ap to veidot apstādījumus, jaunas sabiedriskās un dzīvojamās ēkas.<sup>56</sup> Tādā veidā tiek arī nedaudz oponēts, bet vienlaikus arī sniegts papildinājums J. Vasiļjeva un J. Lejnieka darbos paustajam viedoklim par Rīgas rekonstrukcijas plāna oriģinalitāti.

I. Bākule un A. Sikсна kopumā atzinīgi vērtē Rīgas izbūves ieceres līdz ar nocietinājumu nojaukšanu, kas bijušas laikmetam progresīvas un tālredzīgas un kuru neīstenošanas pamatā ir Krievijas impērijas iestāžu uzskats, ka provinces pilsētai šāds projekts ir dārgs un nevajadzīgs.<sup>57</sup> Tādējādi tiek skarts būtisks jautājums – tā laika centrālās varas attieksme pret pilsētbūvniecību, kas ne vienmēr saskanēja ar izbūves projektu autoru iecerēm. Autori uzsver, ka Rīga infrastruktūras līmenī veidojās daudz pārāka par daudzām Krievijas lielpilsētām, iespēju robežās sekojot pārbūves norisēm Parīzē.<sup>58</sup> Pretēji padomju laiku kritikai par vispārēja plāna trūkumu I. Bākule un A. Sikсна norāda, ka pastāvošie būvnoteikumi tomēr veicināja jaunā Rīgas centra harmonisku izveidi.<sup>59</sup>

Kopš 20. gs. 90. gadiem blakus vērtējumiem par izbūvi lielāka uzmanība tikusi pievērsta tiem arhitektiem (gan latviešu, gan arī

vācbaltiešu), kuru profesionālais veikums veidoja pilsētas jauno seju. Par atsevišķiem arhitektiem, piemēram, J. Alksni un J. D. Felsko, tapušas monogrāfijas (attiecīgi autori – J. Krastiņš<sup>60</sup> un D. Lāce<sup>61</sup>). Tiek raksturots šo arhitektu ieguldījums un nozīme pilsētas izbūvē, piemēram, J. D. Felsko ievieš “Baltijas jūras ostas pilsētā Rīgā jaunu arhitektonisku domāšanu”.<sup>62</sup> Tiek uzsvērts, ka J. D. Felsko mēģinājis savienot 19. gs. sākuma Krievijas impērijā noteiktos fasāžu paraugus ar gadsimta otrās puses daudzstāvu namu laikmetīgo plānojumu.<sup>63</sup> Šāds viedoklis oponentu padomju laika uzskatam par strauju un haotisku izbūvi, norādot, ka arhitektoniskas izmaiņas pilsētā notikušas pakāpeniski. Jāpiebilst, ka D. Lāces monogrāfija izdota 2012. gadā – J. D. Felsko 200 gadu jubilejas gadā, godinot arhitekta lielo ieguldījumu pilsētas arhitektoniskās sejas veidošanā.

J. Krastiņš darbā “Rīgas arhitektūras meistari” apkopojis informāciju par latviešu un vācbaltiešu arhitektiem (kopskaitā 27), kuru veikums rotā Rīgas pilsētas seju arī mūsdienās. Šajā darbā uzkrītoša, bet zināmā mērā arī loģiska (ņemot vērā izbūves intensitāti Rīgā 20. gs. sākumā) ir autora koncentrēšanās uz jūgendstila arhitektiem (kopskaitā 17). Tas izskaidrojams arī ar to, ka tieši jūgendstila arhitektūra, izceļot arhitekta Mihaila Eizenšteina (*Eisenstein*, 1867–1921) projektētās ēkas Alberta ielā, kopš neatkarības atgūšanas kopā ar vecpilsētu ir tā Rīgas daļa, kas tiek pastiprināti akcentēta tūrisma brošūrās un bukletos. Kuriozi, ka tieši Alberta ielu H. Pīrangs raksturoja kā “upuri” un kā vienu no tām vietām Rīgā, kur atspoguļojas “tēvu grēki” – jeb iepriekšējās paaudzes arhitekta darbs, kas nākamajām paaudzēm jāizpērk.

Izdevumos, kuri bija domāti plašākai sabiedrībai, pretēji nekā padomju laikā netika uzsvērti sociālekonomiska rakstura aspekti, piemēram, apbūves blīvums vai strādnieku smagie dzīves apstākļi. Tika akcentēta pilsētas telpiskā izplešanās, kura, neskatoties uz stingriem būvnoteikumiem, notikusi disciplinēti un plānveidīgi.<sup>64</sup> Pretēji padomju laikā uzsvērtajiem sociālekonomiskajiem kritērijiem Rīgas izbūvē, kas tikai konstatēja sliktos strādnieku dzīves apstākļus, 20. gs. 90. gados lielāka uzmanība tika pievērsta laikabiedru piedāvātajiem risinājumiem strādnieku dzīves apstākļu uzlabošanai. Piemēram, arhitekta Eižena Laubes (1880–1967) izstrādātais t.s.

dvīņu māju – strādnieku mājokļa risinājums,<sup>65</sup> kura neīstenošana tiek skaidrota ar strādnieku ekonomisko zināšanu trūkumu, nespēju izveidot pilnvērtīgu krājaizdevumu sistēmu privātai būvniecībai.<sup>66</sup>

Atsevišķi autori pievērsušies arī konkrētu pilsētas rajonu apbūves attīstībai. Vēsturniece A. Kalniņa raksta, ka “ikvienas pilsētas nozīmīga sastāvdaļa ir tās atšķirīgie apbūves rajoni, kas kopā veido vienotu pilsētas tēlu”.<sup>67</sup> Viņas izvēlētais pētījumu objekts – Forburga tiek prezentēta kā savdabīgs pilsētas *case study*, parādot visus ar tās vēsturi un izbūvi saistītos raksturlielumus – pilsētas daudznacionālo sastāvu, pilsētas politiku zemes pārdošanas jautājumos un vispārēju saimniecisko attīstību.<sup>68</sup> Tādējādi varbūt netieši tiek norādīts, ka šādu uzmanību būtu nepieciešams pievērst citām 19. gs. otrajā pusē – 20. gs. sākumā izbūvētajām pilsētas daļām – t.s. Maskavas Ārrīgai, Pārdaugavai, Mežaparkam, kā arī pilsētas industriālajām nomalēm, Sarkandaugavai, Čiekurkalnam, Mīlgrāvim.

20. gs. 90. gados pirmoreiz 19. gs. beigū un 20. gs. sākuma izbūvei uzmanība tika pievērsta, pieskaroties arī alternatīvās vēstures tematikai. Proti, J. Lejnīeks savā pētījumā “Rīga, kuras nav” aplūkojis tās Rīgas izbūves neīstēnotās ieceres, kas realizācijas gadījumā būtu mainījušas pilsētas seju. Piemēram, ideja par Pētera parku Pārdaugavā ar ainavisku ielu tīklu un apmēram 85 savrupmājām<sup>69</sup> – faktiski pēc Mežaparka izveidojot otru dārza pilsētu Rīgā. Tādā veidā J. Lejnīeks oponēja padomju laikā radītajam priekšstatam par pilsētas stihisku un haotisku izbūves gaitu, norādot, ka idejas un koncepcijas (ne tikai Pētera parka gadījumā) bija un to neīstenošanai praksē ir dažādi citi laikmetīgi iemesli, piemēram, projekta izmaksas.

Kopumā autoru viedokļos par Rīgas izbūvi pēc neatkarības atgūšanas iezīmējas jauns skatījums un pētniecisko interešu loks. No vienas puses, pētnieki vairāk konceptuāli pievēršas izbūves kontekstam Eiropas telpā, no otras puses, uzmanība tiek veltīta jauniem aspektiem, kas padziļina izpētes jautājumu loku par Rīgas izbūves gaitu, saturu un rezultātu. Piemēram, atsevišķu pilsētas daļu izbūves vēsturei, kur bez pašas izbūves tiek pētītas sociālas pārmaiņas un tas, kā tās ietekmē izbūvi.

## SECINĀJUMI

Katrā posmā paustais ekspertu viedoklis kopumā veido divas dimensijas – profesionālu vērtējumu, kā arī konkrēta laikmeta izpratni. Rīgas izbūves procesi laika posmā no 19. gs. otrās puses līdz 1914. gadam ir apskatīti un vērtēti atbilstoši laikmeta prasībām un viedokļa autoru uzstādītajam mērķim.

Katrā nākamajā vēstures posmā izpētes jautājumi un pārbūves vērtējumi arvien vairāk padziļinās, izejot arī no konkrētajā laikmetā pastāvošajām interesēm – vai tie būtu padomju ideoloģisko aspektu meklējumi, skaidrojot izbūvi, vai arī mūsdienu tūrisma industrija, uzsverot konkrētus izbūves posmus. Tomēr katrā nākamajā posmā autori vienlaikus, rakstot par Rīgas pilsētībūvniecības vēsturi, dekonstruē iepriekšējā posmā uzsvērtus konkrētus aspektus.

Starpkaru posmā autori kritiski rakstīja par pilsētībūvniecības estētiskiem kritērijiem, atzīstot, ka tieši šajā aspektā nākotnes arhitektiem būs plašs darbalauks. Padomju posmā autori tieši pretēji – centās uzsvērt izbūves rezultātu estētisko kvalitāti (it īpaši runājot par jūgendstilu), vērtējot to kā attiecīgā laikmeta zināšanu un ārēju sociālekonomisku apstākļu rezultātu. Rīgas izbūve 19. gs. otrajā pusē – 20. gs. kā atsevišķs izpētes temats vēl nesaistīja autoru uzmanību. Uzmanība galvenokārt tika pievērsta arhitektūras stilam un tā kritikai.

Šajā posmā autori paplašināja izpratni par pilsētas izbūves rezultātiem, proti, uzceltās ēkas ir zināmā mērā objektīvs vēstures avots, kuru var interpretēt un kas līdzās estētiskiem kritērijiem atspoguļo noteiktu sociālekonomisku procesu (bez alternatīvām). Tādējādi padomju posmā autori Rīgas izbūves cēloņus, norisi un rezultātus centās skaidrot plašākā kontekstā – līdztekus estētiskiem kritērijiem izmantojot ekonomikas, demogrāfijas u.c. sociāla aspekta rādītājus. Meklējot samērus starp estētiskiem kritērijiem un sociāliem procesiem, autori vienlaikus izcēla, slavēja un kritizēja konkrētus arhitektūras stilus un pievērsās pilsētas sociālam portretam – saimniekošanas iekārtai, iedzīvotājiem u.c. Padomju autori Rīgas izbūves izpētē ienesa uz ideoloģiju balstītu, bet kompleksu pieeju, kas bija tuva tādai, lai sauktos par starpdisciplināru.

Pēc valsts neatkarības atgūšanas autori mūsdienās gandrīz pilnībā ir izslēguši padomju laikā attīstīto pieeju skatīties uz izbūves cēloņu un norises sociālekonomiskajiem aspektiem. Līdz ar to viena pagātnes posma uzkrāto zināšanu kopums tiek ignorēts vai pat izslēgts. Rodas jautājums, vai, atmetot padomju terminoloģiju un ideoloģiju, būtu jāatsakās arī no tām pētniecības iestrādēm (piemēram, ekonomikas vēsture, statistikas rādītāji u.c.), kur iegūtos rezultātus vairs nevajadzētu pielāgot kādreizējām režīma prasībām. Mūsdienās autori vairāk pievēršas izbūves rezultātu estētiskajiem aspektiem – formai un tās veidotājam (arhitektam) kā māksliniekam. Pirmajā gadījumā estētiskā pieeja veidojas mūsdienu tūrisma un, iespējams, arī nekustamā īpašuma tirgus prasību ietekmē, kas tieši pieprasa no jauna atgādināt un uzsvērt estētiskos aspektus, atstājot otrā plānā tehniskā izpildījuma iebildes, kas interesē vien šauram speciālistu lokam. Otrajā gadījumā tiek norādīts, ka aiz apbūves projektiem, ēkām un to fasādēm stāv cilvēki, kuru profesionālās prasmes un pieredze tādējādi izpaudusies.

Kā jauna iezīme kopš 20. gs. 90. gadiem parādās vēlme autoriem pilsētas izbūves procesus 19. gs. otrajā pusē – 20. gs. sākumā iezināt, izmantojot alternatīvās vēstures pētniecības metodes iezīmes, norādot, kādas ieceres Rīgas izbūvē dažādu apstākļu dēļ palika vien arhitektu rasējumos. Šāda pieeja ļauj paplašināt vērtējuma kritēriju loku esošajiem izbūves rezultātiem un vienlaikus pasapņot, kā būtu, ja būtu. Šāda alternatīvas uzsvēršana nebija iespējama padomju laikā, jo tas neatbilda padomju ideoloģiskiem uzstādījumiem par vēsturē predestinētiem sociālekonomiskajiem procesiem. Tāpat šajā posmā autori norāda uz atsevišķu pilsētas daļu izpētes perspektīvām.

Nobeigumā jāsecina, ka Rīgas izbūve ir bijusi vairāk vērtēta kā mākslas darbs – apbrīnots un kritizēts kopā ar tā autoriem, nevis kā process kontekstā ar konkrētu vēsturisko laikmetu. Tomēr kopš valstiskās neatkarības atjaunošanas, paplašinoties tēmu lokam, pakāpeniski paplašinās arī izpratne par pilsētas izbūves rezultātiem.

#### ATSAUCES

- <sup>1</sup> Friedrich Lenger (2012). *European Cities in Modern Era, 1850–1914*. Leiden – Boston: Brill, p. 87.



- 2 Eric C. Ferne (2006). Art history and architecture history. In: D. Arnold, E. A. Ergutt, B. T. Ozkaya. *Rethinking Architectural Historiography*. London; New York: Routledge, p. 22.
- 3 Pauls Kundziņš (1942). Jānis Baumanis. *Latvju Mēnešraksts*, 348. lpp.
- 4 Pauls Kampe (1927). *Architekts Jānis Frīdrihs Baumanis. 1834–1891*. Rīga, 2. lpp.
- 5 Heinrihs G. Pīrangs (1932). Architektoniskās stila formas Rīgas pilsētas ainavā. No: T. Līvontāls, V. Sadovskis (red.). *Rīga kā Latvijas galvaspilsēta*. Rīga, 114. lpp.
- 6 Turpat, 119. lpp.
- 7 Turpat.
- 8 Jānis Krastiņš (2009). *Jānis Alksnis (1869–1939)*. Rīga: ADD Projekts, 302. lpp.
- 9 Turpat, 303. lpp.
- 10 Pīrangs. Architektoniskās stila formas Rīgas pilsētas ainavā, 119. lpp.
- 11 Turpat, 115. lpp.
- 12 Turpat, 120. lpp.
- 13 Krastiņš. *Jānis Alksnis (1869–1939)*, 304. lpp.
- 14 Turpat, 306. lpp.
- 15 Kampe. *Architekts Jānis Frīdrihs Baumanis. 1834–1891*, 1. lpp.
- 16 Kundziņš. Jānis Baumanis, 348. lpp.
- 17 Turpat, 344. lpp.
- 18 Turpat, 348. lpp.
- 19 Jānis Krastiņš (atb. red.) (1978). *Rīga 1860–1917*. Rīga: Zinātne, 427. lpp.
- 20 Turpat, 428. lpp.
- 21 Jānis Krastiņš (1988). *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*. Rīga: Zinātne, 162. lpp.
- 22 Turpat, 113. lpp.
- 23 Turpat, 111. lpp.
- 24 Jānis Lejnieks, Indriķis Stūrmanis (1989). *Rīgas arhitektūra: Fotoalbums*. Rīga: Avots, 64. lpp.
- 25 Krastiņš. *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*, 231. lpp.
- 26 Pēteris Blūms (1980). Izvēlos es, koku gatve, tevi... *Liesma*, 4, 29. lpp.
- 27 Krastiņš. *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*, 197. lpp.
- 28 Jānis Krastiņš (1981). *Jugendstils Rīgas arhitektūrā*. Rīga: Zinātne, 177. lpp.
- 29 Turpat, 26. lpp.
- 30 Turpat, 35. lpp.
- 31 Krastiņš (atb. red.). *Rīga 1860–1917*, 444. lpp.
- 32 Krastiņš. *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*, 191. lpp.
- 33 Jānis Krastiņš (1979). Pilsētībūvniecības teorijas attīstība Rīgā 19. gs. otrajā pusē – 20. gs. sākumā. No: O. Buka (atb. red.). *Latvijas PSR pilsētu arhitektūra*. Rīga, 53. lpp.
- 34 Turpat, 54. lpp.
- 35 Krastiņš. *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*, 84. lpp.
- 36 Turpat, 99. lpp.

- <sup>37</sup> Krastiņš (atb. red.). *Rīga 1860–1917*, 415. lpp.
- <sup>38</sup> Iuuri Vasiļev (1971). *Pamiatniki zodchestva*. Rīga: Liesma, s. 247.
- <sup>39</sup> Lejnīeks, Stūrmanis. *Rīgas arhitektūra: Fotoalbums*, 62. lpp.
- <sup>40</sup> Jānis Krastiņš, Ivars Strautmanis, Jurijs Vasiļjevs (1988). Pilsētbūvniecība un arhitektūra. No: *Enciklopēdija Rīga*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 87. lpp.
- <sup>41</sup> Vasiļev. *Pamiatniki zodchestva*, s. 249.
- <sup>42</sup> Turpat, 256. lpp.
- <sup>43</sup> Krastiņš. *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*, 193. lpp.
- <sup>44</sup> Jānis Skolis (1965). *Rīga. Apcerējumi par pilsētas vēsturi*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 113. lpp.
- <sup>45</sup> Krastiņš (atb. red.). *Rīga 1860–1917*, 432. lpp.
- <sup>46</sup> Skolis. *Rīga. Apcerējumi par pilsētas vēsturi*, 118. lpp.
- <sup>47</sup> Krastiņš. *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*, 167. lpp.
- <sup>48</sup> Lejnīeks, Stūrmanis. *Rīgas arhitektūra: Fotoalbums*, 168. lpp.
- <sup>49</sup> Krastiņš, Strautmanis, Vasiļjevs. Pilsētbūvniecība un arhitektūra, 88. lpp.
- <sup>50</sup> Skolis. *Rīga. Apcerējumi par pilsētas vēsturi*, 115. lpp.
- <sup>51</sup> Krastiņš. *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*, 18. lpp.
- <sup>52</sup> Skolis. *Rīga. Apcerējumi par pilsētas vēsturi*, 113. lpp.
- <sup>53</sup> Krastiņš. *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*, 171. lpp.
- <sup>54</sup> Irēna Bākule, Arnis Sikсна (2009). *Rīga ārpus nocietinājumiem: Pilsētas plānotā izbūve un pārbūve no 17. gadsimta līdz Pirmajam pasaules karam*. Rīga: Neputns, 142. lpp.
- <sup>55</sup> Daina Lāce (2012). *Pirmais Rīgas pilsētas arhitekts Johans Daniels Felsko (1813–1902)*. Rīga: LMA Mākslas vēstures institūts, 100. lpp.
- <sup>56</sup> Daina Lāce (2007). Rīgas plānojums 19. gs. vidū: esošais un vēlamais. No: R. Kaminska (sast.). *Pilsēta. Laikmets. Vide*. Rīga: Neputns, 57. lpp.
- <sup>57</sup> Bākule, Sikсна. *Rīga ārpus nocietinājumiem: Pilsētas plānotā izbūve un pārbūve no 17. gadsimta līdz Pirmajam pasaules karam*, 155. lpp.
- <sup>58</sup> Turpat, 162. lpp.
- <sup>59</sup> Turpat, 178. lpp.
- <sup>60</sup> Krastiņš. *Jānis Alksnis (1869–1939)*, 400 lpp.
- <sup>61</sup> Lāce. *Pirmais Rīgas pilsētas arhitekts Johans Daniels Felsko (1813–1902)*, 384 lpp.
- <sup>62</sup> Turpat, 253. lpp.
- <sup>63</sup> Turpat, 246. lpp.
- <sup>64</sup> Daina Bleiere, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, Antonijs Zunda (2005). *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 94. lpp.
- <sup>65</sup> Jānis Lejnīeks (1998). *Rīga, kuras nav*. Rīga: Zinātne, 28. lpp.
- <sup>66</sup> Turpat.
- <sup>67</sup> Aiga Kalniņa (2001). Rīgas bijušās Forburgas apbūves attīstības vēsturiskie faktori (19. gs. otrā puse – 1944. gads). *Latvijas Arhīvi*, 3, 63.–85. lpp., šeit 63. lpp.
- <sup>68</sup> Turpat, 63.–66. lpp.
- <sup>69</sup> Lejnīeks. *Rīga, kuras nav*, 30. lpp.

## HISTORIOGRAPHY OF THE CONSTRUCTION OF RIGA BETWEEN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY TILL 1914

*Guntis Vāveris*

Mg. hist., chief archivist at the Department of Fund Analytics and Reference System, Latvian State Archives of the National State Archives.

Scientific interests: development trends of the abstinence movement in the provinces of Courland, Vidzeme and Estonia (1889–1914).

E-mail: guntis.vaveris@arhivi.gov.lv

The construction of Riga, from the second half of the 19th century till World War I, was an important phase in the history of the city. It was a time when Riga began to rapidly acquire modern spatial and architectural characteristics. Since the early 1920s different authors have tried to describe, explain and evaluate architectural and spatial changes in the urban area of Riga. These changes reflect social, cultural and economic processes of a particular era. The aim of the article is to outline how in different periods of the history of Latvia historians, architects, and art historians have described and evaluated the construction of the city of Riga from the second half of the 19th century till World War I.

*Key words:* construction of Riga, styles of architecture, urban environment, aesthetic and socioeconomic criteria.

### Summary

The title of the article is “Historiography of the construction of Riga between the second half of the 19th century till 1914”. Since the second half of the 19th century till World War I there was a period of a rapid economical and social growth in the city of Riga. The city expanded and took the present geographical and architectural shape. From the early 1920s till present day different authors, among them historians, art historians, and architects, in Latvia had studied various aesthetic and social economical aspects of the construction of Riga. These opinions, influenced by the authors’ profession, research interests and also by ideological aspects of the historical era, has not been drawn to general conclusions. The aim of article is to outline how in different periods of the history of Latvia historians, architects, art

historians have evaluated the construction of the city of Riga from the second half of the 19th century till World War I.

During the interwar period the main criteria for the authors, who tried to evaluate the construction of Riga from the second half of the 19th century, were aesthetic aspects. The authors criticised lack of originality in architectural forms and drew the readers' attention to disharmonical mistakes, i. e. unpractical facade elements, lack of greenery that made the landscape "ridiculous and boring" (e.g. historian H. G. Pirang), etc. During the Soviet occupation socioeconomic criteria became an important quantity that overwhelmed the aesthetic aspects. Soviet authors voiced their opinions and evaluations in order to confirm ideological requirements.

Since 1991 the opinions on the construction of Riga are marked by a new vision and research interests range. The authors are focusing more conceptually on the historical context of the construction of Riga, looking for new aspects that deepen the research of understanding content and results of the construction of Riga between the second half of the 19th century till World War I.

However, the authors in each historical era deconstruct certain aspects of the previous era. During the interwar period they were critical about the aesthetic results of the construction of Riga. The authors in the Soviet era, on the contrary, tried to emphasize the aesthetic qualities. During the Soviet era the causes and results of the construction of Riga were explained in a broader context using economic, demographic, etc. social aspect ratios. The authors in their conclusions sought harmony between aesthetic criteria and socioeconomic processes. Nowadays, after regaining independence, they almost completely decline Soviet researchers' work. Hence the possibilities to use socioeconomic aspects and knowledge without Soviet ideological frame are ignored.

Generally speaking, it can be concluded that in Latvian historiography throughout different historical eras the construction of Riga has been evaluated more as a work of art (admired and criticized) than as a process in the context of a particular historical era.

Iesniegts 25.08.2014.